

**ΤΗΛΕΔΙΑΣΚΕΨΗ –ΕΝΑΣ ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΟΣ ΤΡΟΠΟΣ ΔΙΑΣΚΕΨΗΣ ΤΩΝ
ΔΙΚΑΣΤΙΚΩΝ ΥΠΟΘΕΣΕΩΝ;**

Αργυρώ Δημ. Μαυρομάτη
Σύμβουλος Ελεγκτικού Συνεδρίου

I. Εισαγωγή

1. Μία από τις συνέπειες της εξάπλωσης της πανδημίας από τη νόσο Covid-19 είναι και η απότομη ενηλικίωση της ηλεκτρονικής διακυβέρνησης¹, εντός της οποίας κατατάσσεται η τηλεργασία. Η τηλεργασία αποτελεί έννοια γένους σε σχέση με την τηλεδιάσκεψη. **Τηλεργασία** (remote working, telecommuting, home office) ή εργασία από απόσταση είναι μια μορφή εργασίας, κατά την οποία οι εργαζόμενοι έχουν τη *δυνατότητα* να εργάζονται από οπουδήποτε και ενδεχομένως οποιαδήποτε ημέρα και ώρα². Η τηλεργασία θα μπορούσε να θεωρηθεί και το «δώρο» του κορωνοϊού!³, αν και σύμφωνα με πανελλαδική έρευνα γνωστής εταιρείας δημοσκοπήσεων, οι Έλληνες νοσταλγούν το γραφείο τους.⁴ **Τηλεδιάσκεψη** (videoconference) είναι η σύγχρονη (ταυτόχρονη) συνάντηση από απόσταση, κατά κανόνα μέσω διαδικτύου⁵. Για την υποστήριξη υπηρεσίας τηλεδιάσκεψης υπάρχουν πλατφόρμες ελεύθερου ανοικτού, αλλά και εμπορικού λογισμικού.

¹ Διομ. Σπινέλλη, Η απότομη ενηλικίωση της ηλεκτρονικής διακυβέρνησης, Καθημερινή, 26.4.2020.

² Γ. Παπούλια - Δημ. Τζιράκη, Η εξ αποστάσεως εργασία-το μέλλον στον επιταχυντή του Κορωνοϊού, έκθεση, todiktio.eu. Η έννοια της τηλεργασίας δεν είναι άγνωστη στον Έλληνα νομοθέτη, βλ. το άρθρο 5 του ν. 3846/2010 «εγγυήσεις για την εργασιακή ασφάλεια» (φ. 66 Α').

³ Αθανασία Στέφου, άρθρο στο περιοδικό Hellenic Nexus, τεύχος 153, Απρίλιος 2020, σελ. 34. Γερμανία: Νομοσχέδιο για την εργασία από το σπίτι και μετά τη λήξη της πανδημίας σκοπεύει να προωθήσει η κυβέρνηση, Καθημερινή, 26.4.2020.

⁴ Τηλεργασία:Νοσταλγούν οι Έλληνες το γραφείο τους;-ποια η ευρωπαϊκή εμπειρία, CNN, 23.1.2021.

⁵ Για έναν πλήρη και αναλυτικό ορισμό της τηλεδιάσκεψης βλ. το άρθρο 1 της Κ.Υ.Α. 429/13.3.2020 (φ. 850 Β').

2. Τα τεχνολογικά μέσα ως αρωγοί τόσο στη λειτουργία των συλλογικών οργάνων, όσο και στην απονομή της δικαιοσύνης έχουν εισαχθεί νομοθετικά. Καταρχάς, στη διάταξη του άρθρου 14 του Κώδικα Διοικητικής Διαδικασίας (ν. 2690/1999, φ. 45 Α'), προστέθηκε με το άρθρο 6 παρ. 7 του ν. 3242/2004 (φ. 102 Α'), παραγρ. 13, στην οποία ορίζεται ότι «Τα συλλογικά όργανα είναι δυνατό να συνεδριάζουν και με τη χρήση ηλεκτρονικών μέσων (τηλεδιάσκεψη). Στις περιπτώσεις αυτές, με απόφαση του Υπουργού Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης, καθορίζονται ο τόπος της συνεδρίασης, ο τρόπος διαπίστωσης της απαρτίας και διασφάλισης της μυστικότητας της συνεδρίασης, ο τρόπος τήρησης των πρακτικών και κάθε άλλη λεπτομέρεια αναφορικά με τη λειτουργία των συλλογικών οργάνων».

II. Νομική ανάλυση

3. Ενόψει της εξαιρετικά επείγουσας και απρόβλεπτης ανάγκης για την αντιμετώπιση των αρνητικών συνεπειών, λόγω της εμφάνισης της νόσου Covid-19, τον περιορισμό της διάδοσής της και τη λήψη συναφών και αναγκαίων μέτρων για την οικονομία της Χώρας και την αγορά εργασίας, εκδόθηκε, έχοντας υπόψη την παράγραφο 1 του άρθρου 44, σε συνδυασμό προς την παράγραφο 5 του άρθρου 5 και την παράγραφο 3 του άρθρου 21 του Συντάγματος, η **Πράξη Νομοθετικού Περιεχομένου (Π.Ν.Π.) της 11.03.2020** (φ. 55 Α'). Στο άρθρο 11 αυτής, με τίτλο «Προσωρινή αναστολή λειτουργίας των δικαστηρίων και των εισαγγελιών», προβλέπεται: «1. Προς τον σκοπό της αποφυγής κινδύνου εμφάνισης ή και διάδοσης κορωνοϊού COVID-19 που ενδέχεται να έχουν σοβαρές επιπτώσεις στη δημόσια υγεία, μπορεί να επιβληθεί το μέτρο της

προσωρινής, μερικής ή ολικής, αναστολής της λειτουργίας των δικαστηρίων και των εισαγγελιών της χώρας, συμπεριλαμβανομένων και των στρατιωτικών δικαστηρίων, καθώς και της Εθνικής Σχολής Δικαστικών Λειτουργιών. 2. Το μέτρο της παρ. 1 επιβάλλεται με **κοινή απόφαση** των Υπουργών Υγείας και Δικαιοσύνης, καθώς και του Υπουργού Εθνικής Άμυνας στην περίπτωση των στρατιωτικών δικαστηρίων, μετά από γνώμη της Εθνικής Επιτροπής προστασίας της Δημόσιας Υγείας έναντι του κορωνοϊού COVID-19. Με όμοια απόφαση ορίζεται **και κάθε συναφής και αναγκαία πρόβλεψη** για τα ζητήματα αναστολής ή παρέκτασης δικονομικών προθεσμιών, αναστολής ή παράτασης παραγραφών, αναστολής διαδικασιών αναγκαστικής εκτέλεσης και διενέργειας πλειστηριασμών, παροχής προσωρινής δικαστικής προστασίας, καθώς **και για όλα τα λοιπά ζητήματα** που αφορούν στο καθεστώς προσωρινής αναστολής λειτουργίας των δικαστηρίων και των εισαγγελιών της χώρας.». **Η Π.Ν.Π. κυρώθηκε με άρθρο 2 του ν. 4682/2020** (φ. 84 Α'), με τίτλο «Κύρωση: α) της από 25.2.2020 Π.Ν.Π. «Κατεπείγοντα μέτρα αποφυγής και περιορισμού της διάδοσης κορωνοϊού» (φ. 42 Α'), β) της από 11.3.2020 Π.Ν.Π. «Κατεπείγοντα μέτρα αντιμετώπισης των αρνητικών συνεπειών της εμφάνισης του κορωνοϊού COVID-19 και της ανάγκης περιορισμού της διάδοσής του» (φ. 55 Α') και γ) της από 14.3.2020 Π.Ν.Π. Κατεπείγοντα μέτρα αντιμετώπισης της ανάγκης περιορισμού της διασποράς του κορωνοϊού COVID-19» (φ. 64 Α') και άλλες διατάξεις.».

4. Οι Πράξεις Νομοθετικού Περιεχομένου (εφεξής Π.Ν.Π.) είναι προσωρινής ισχύος νομοθετικές πράξεις εκδιδόμενες από όργανα της εκτελεστικής εξουσίας και αφού κυρωθούν από τη Βουλή εξομοιώνονται πλήρως με τους τυπικούς νόμους (άρθρο 44 παρ. 1 του Συντάγματος). Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας και η Κυβέρνηση που εκδίδουν τις Π.Ν.Π. ασκούν εκτάκτως τη νομοθετική λειτουργία, αντί για τα τακτικά όργανα που είναι η Βουλή και ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας

(άρθρο 26 του Συντάγματος)⁶. Στην ιεραρχία των κανόνων Δικαίου, οι Π.Ν.Π. είναι ανώτερες των άλλων διοικητικών πράξεων, αλλά έχουν υποσυνταγματική ισχύ, όπως και οι τυπικοί νόμοι και **απαγορεύεται** να θίζουν τον ουσιαστικό πυρήνα των Συνταγματικών διατάξεων που καθιερώνουν τα θεμελιώδη δικαιώματα, αλλά μπορούν μόνο να ρυθμίσουν τον τρόπο άσκησης αυτών και αυτό στον βαθμό που δεν πρόκειται για ανεπιφύλακτα θεμελιώδη δικαιώματα.

5. Δυνάμει της προαναφερόμενης Π.Ν.Π., που κυρώθηκε με νόμο και επομένως εξομοιώνεται πλήρως με τυπικό νόμο, εκδίδονται ανά 15θήμερο Κοινές Υπουργικές Αποφάσεις (Κ.Υ.Α.). Με την πρώτη Κ.Υ.Α. (Δ1α/ΓΠ.οικ.17734) ορίζονται τα διάφορα θέματα, όπως και το θέμα της τηλεδιάσκεψης. Με τις επόμενες Κ.Υ.Α., κατά βάση, παρατείνονται τα μέτρα που αφορούν στο καθεστώς προσωρινής αναστολής λειτουργίας των δικαστηρίων και των εισαγγελιών της χώρας. Αυτή τη στιγμή ισχύει η Δ1α/Γ.Π. οικ 9147 (Β΄534/10.2.2021) για το χρονικό διάστημα από 11.2.2021 έως 1.3.2021 , όπου στο σημείο 4 του πιν. 1Β α.1 ορίζεται για τα δικαστήρια ότι «διενεργούνται διασκέψεις εξ αποστάσεως με τη χρήση υπηρεσιακών τεχνολογικών μέσων, καθώς και επείγουσες διασκέψεις με φυσική παρουσία» ενώ σε άλλο σημείο αναφέρει ότι « οι διασκέψεις καθώς και η διεκπεραίωση οποιασδήποτε ενέργειας, που αφορά τη λειτουργία των δικαστικών υπηρεσιών και των εισαγγελιών γίνονται, εφόσον είναι εφικτό, εξ αποστάσεως με τη χρήση τεχνολογικών μέσων.» Τα επίπεδα διακρίνονται σε τέσσερα, επιτήρησης, αυξημένου κινδύνου, πολύ αυξημένου κινδύνου, μητροπολιτικές περιοχές και το ίδιο μέτρο ισχύει οριζόντια και για τα τέσσερα επίπεδα. Επίσης να επισημανθεί ότι στο σημείο 2 της ΚΥΑ για τις συνεδριάσεις συλλογικών οργάνων αναφέρεται η τήρηση απόστασης μεταξύ φυσικών προσώπων κατ’

⁶ Βλ. Σπηλιωτόπουλος Επαμ., Εγχειρίδιον Διοικητικού Δικαίου Ι, 4^η έκδοση, Αντ. Σάκκουλα, σελ. 51, πιο αναλυτικά Ευ. Βενιζέλου, Μαθήματα Συνταγματικού Δικαίου Ι, εκδ. Παρατηρητής, 1991,σελ. 130 επ., Ράικος Αθ., Συνταγματικό Δίκαιο ΙΙ, 5^η έκδοση, σελ. 73.

ελάχιστον 1,5 μέτρου και η συμμετοχή έως εφτά ατόμων, όταν γίνεται η συνεδρίαση με φυσική παρουσία, ενώ στο άρθρο 2 η υποχρεωτική χρήση μάσκας.

6. Το Σύνταγμα δεν αναφέρεται ειδικά στον τόπο διασκέψεων των δικαστηρίων, ενώ αντίθετα στο άρθρο 93 Συντ. αναφέρεται ειδικά στις συνεδριάσεις αφενός, και στη δημοσίευση της απόφασης αφετέρου, η οποία πρέπει να είναι ειδικά και εμπεριστατωμένα αιτιολογημένη. Συνεπώς, το ζήτημα του τόπου των διασκέψεων των δικαστηρίων ρυθμίζεται από τον κοινό νομοθέτη⁷.

7. Στην Π.Ν.Π. απαριθμούνται ενδεικτικά και όχι εξαντλητικά κάποια θέματα που σχετίζονται με την αναστολή λειτουργίας των δικαστηρίων ώστε να δύνανται οι αρμόδιοι Υπουργοί να

⁷ Βλ. αποφάσεις 7808/2008 και 7809/2008 του Πολυμελούς Πρωτοδικείου Αθηνών, επί αγωγών για ανυπαρξία δικαστικών αποφάσεων (αφορούσαν τις 19 και 20/2007 αποφάσεις της Ολομέλειας του Αρείου Πάγου), λόγω μη φυσικής συμμετοχής τριών Αρεοπαγιτών στις επίμαχες διασκέψεις (είχαν δικαιολογημένο πρόβλημα μη προσέλευσης και η συμμετοχή τους ήταν τηλεφωνική). Στις αποφάσεις αυτές, η επίμαχη κρίση του Δικαστηρίου, αφού παραθέτει τις διατάξεις των άρθρων 313 παρ.1, 300 και 301 παρ. 1 του ΚΠολΔ, συνοψίζεται στα εξής: "Ακόμη από τον συνδυασμό των μνημονευόμενων διατάξεων δεν συνάγεται με σαφήνεια ο ακριβής τρόπος διάσκεψης. Η συμμετοχή δε των δικαστών στη διάσκεψη μπορεί να λάβει χώρα, σε εξαιρετικές περιπτώσεις [όπως όταν διαπιστώνεται προσωρινή αδυναμία μερικών εξ αυτών να παρασταθούν σε αυτήν (διάσκεψη)] και με την χρήση τηλεοπτικών ή και τηλεφωνικών συσκευών τηλεδιάσκεψης [δηλαδή με χρήση συσκευής ανοικτής ακρόασης ή ακόμη και με την χρήση οθόνης που παρέχει ήχο και εικόνα η οποία (οθόνη) μπορεί να είναι μικρή (εικονοτηλέφωνο) ή μεγαλύτερη (οθόνη υπολογιστή με εγκατεστημένη κάμερα), υπό την προϋπόθεση βέβαια ότι ο δικαστικός λειτουργός που καλείται να εκφράσει τη γνώμη του κατά αυτόν τον τρόπο έχει μελετήσει επαρκώς το φάκελο της υπόθεσης με συνέπεια να έχει καταστεί ενήμερος της κρινόμενης διαφοράς καθώς και των νομολογιακών ζητημάτων που άπτονται αυτής. Συνακόλουθα, επιτυγχάνεται κατά τρόπο ασφαλή η ανταλλαγή των αντικρουόμενων απόψεων, εφόσον τούτο επιθυμεί ο δικαστικός λειτουργός, και η αναζήτηση των λύσεων επί των επίμαχων (υπό διάσκεψη) ζητημάτων."

συμπεριλάβουν και άλλα θέματα σχετικά, που αφορούν όλα τα στάδια μίας δίκης, από την κατάθεση του δικογράφου ως τη δημοσίευση της απόφασης.

8. Ενόψει των ανωτέρω, πρέπει να γίνει δεκτό ότι λόγω των εκτάκτων και πρωτόγνωρων περιστάσεων και με δεδομένο ότι η νομοθετική εξουσιοδότηση δίνεται για να ρυθμιστούν όσα ζητήματα ανακύπτουν λόγω της προσωρινής αναστολής λειτουργίας των δικαστηρίων και των εισαγγελιών της χώρας, δηλαδή όλα τα θέματα που οδηγούν στη λήψη απόφασης, επομένως και το θέμα της διάσκεψης από απόσταση, **η νομοθετική εξουσιοδότηση πρέπει να θεωρηθεί ειδική και ορισμένη**, συνεκτιμώντας εκ των προτέρων τις συνέπειες μιας αντίθετης άποψης.

9. Συνεπώς, όταν επιβάλλεται χάριν προστασίας της δημόσιας υγείας, να μην συνέρχονται με φυσική παρουσία οι δικαστές σε διάσκεψη σε αίθουσα διασκέψεων του δικαστηρίου, ως αποτέλεσμα δε της αδυναμίας αυτής πλήττεται η αποτελεσματικότητα της δικαιοσύνης με την επιβράδυνση της απονομής της, τότε είναι επιτρεπτή κατά το Σύνταγμα η χρήση από το δικαστήριο τεχνικού μέσου επιτρέποντος τη συνέχιση των διασκέψεων αυτού, χωρίς τη φυσική παρουσία των δικαστών του σε ενιαίο χώρο, υπό την προϋπόθεση πάντως ότι το διατιθέμενο μέσο παρέχει επαρκείς εγγυήσεις διαφύλαξης της μυστικότητας των διασκέψεων.

Οι περιορισμοί δεν μπορεί να αποτελέσουν προσκόμματα στην παροχή αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας, που κατοχυρώνεται τόσο στο άρθρο 20 παρ. 1 του Συντ., όσο και στο άρθρο 6 της Ε.Σ.Δ.Α. και στην ολοκλήρωση μιας δικαστικής υπόθεσης, η οποία δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί χωρίς τη διάσκεψη, στην περίπτωση των πολυμελών συνθέσεων. Συνεπώς είναι νόμιμη η πραγματοποίηση τηλεδιασκέψεων, προς το σκοπό της απρόσκοπτης λειτουργίας της

δικαιοσύνης και της επιτάχυνσης της έκδοσης αποφάσεων, λόγω και των έκτακτων συνθηκών που επικρατούν, οι οποίες ωστόσο, δεν πρέπει να οδηγήσουν σε παράλυση της δικαιοσύνης.

III. Τεχνικής φύσης ζητήματα

10. Από τις 16 Μαρτίου 2020, το Εθνικό Δίκτυο Υποδομών Τεχνολογίας και Έρευνας (ΕΔΥΤΕ ΑΕ)⁸ ανταποκρινόμενο στις επείγουσες απαιτήσεις της Δημόσιας Διοίκησης για διεξαγωγή συνεδριάσεων και συναντήσεων μέσω τηλεδιασκέψεων, υλοποίησε και λειτουργεί σε 24ωρη βάση

⁸ Το Εθνικό Δίκτυο Υποδομών Τεχνολογίας και Έρευνας – ΕΔΥΤΕ Α.Ε. είναι τεχνολογικός φορέας, λειτουργεί χάριν του δημόσιου συμφέροντος και παρέχει δικτυακές και υπολογιστικές υπηρεσίες σε ακαδημαϊκά και ερευνητικά ιδρύματα, σε φορείς της εκπαίδευσης όλων των βαθμίδων και σε φορείς του δημόσιου, ευρύτερου δημόσιου και ιδιωτικού τομέα. Είναι υπεύθυνο για την προώθηση και διάδοση των εφαρμογών των δικτυακών και υπολογιστικών τεχνολογιών καθώς και για την προώθηση και υλοποίηση των στόχων του Ψηφιακού Μετασχηματισμού. Υποβοηθά έτσι την εκπαιδευτική και ερευνητική δραστηριότητα της χώρας, για την ανάπτυξη της εφαρμοσμένης και τεχνολογικής έρευνας σε θέματα τηλεπικοινωνιακών δικτύων και υπολογιστικών υπηρεσιών. Το ΕΔΥΤΕ έχει τον κεντρικό ρόλο συντονιστή όλων των ψηφιακών υποδομών για την Παιδεία και την Έρευνα. Με εμπειρία 20 και πλέον ετών στους τομείς των προηγμένων υποδομών και υπηρεσιών δικτύου, υπολογιστικού νέφους και πληροφορικής, καθώς και με ισχυρή διεθνή παρουσία, αποτελεί σύμβουλο του Υπουργείου Ψηφιακής Διακυβέρνησης σε θέματα σχεδιασμού προηγμένων πληροφοριακών συστημάτων και υποδομών. Αναπτύσσει συνέργειες με τους υπόλοιπους φορείς που παρέχουν ψηφιακές υπηρεσίες στους τομείς του δημοσίου, με ανταλλαγή βέλτιστων πρακτικών και τεχνογνωσίας πάνω σε προηγμένα πληροφοριακά συστήματα και αποτελεί τον εθνικό εκπρόσωπο της ερευνητικής και τεχνολογικής κοινότητας στις ερευνητικές υποδομές της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το ΕΔΥΤΕ συνδράμει στον ψηφιακό μετασχηματισμό με εμπειριστατωμένες αναλύσεις, τεχνολογικές μελέτες, πρότυπες λύσεις και ειδική τεχνογνωσία, ενώ παράλληλα εξυπηρετεί σε καθημερινή βάση εκατοντάδες χιλιάδες χρήστες στους στρατηγικούς τομείς της Δημόσιας Διοίκησης, της Εκπαίδευσης, της Έρευνας, της Υγείας και του Πολιτισμού. Το ΕΔΥΤΕ είναι επίσης το Εθνικό Δίκτυο για την Έρευνα και την Τεχνολογία (National Research and Education Network – NREN). Για την επίτευξη των σκοπών του, το ΕΔΥΤΕ υλοποιεί προγράμματα, δράσεις και έργα τα οποία αφορούν στον τομέα της πληροφορικής, της ψηφιακής τεχνολογίας, της επικοινωνίας, της ηλεκτρονικής διακυβέρνησης και των νέων και ανοικτών τεχνολογιών, συμπεριλαμβανομένων των νέων τεχνολογιών μεγάλων δεδομένων, τεχνητής νοημοσύνης και μηχανικής μάθησης και γενικότερα στην προώθηση, διάχυση και μεταφορά τεχνογνωσίας επί των δικτυακών και υπολογιστικών τεχνολογιών και των εφαρμογών τους, στην έρευνα και στην ανάπτυξη, στην εκπαίδευση και στην προώθηση του Ψηφιακού Μετασχηματισμού (grnet.gr/company/).

την υπηρεσία e:Presence.gov.gr (<https://www.epresence.gov.gr>), η οποία παρέχει τη δυνατότητα σε όλους τους φορείς του δημόσιου και ευρύτερου δημόσιου τομέα να προγραμματίσουν και να διενεργήσουν τις συνεδριάσεις των συλλογικών οργάνων τους μέσω τηλεδιάσκεψης. Η υπηρεσία αυτή χρησιμοποιεί την πλατφόρμα της zoom, αλλά είναι παραμετροποιημένη με ταυτοποίηση, αφού πρόκειται για επίσημη πλατφόρμα του Κράτους. Να υπενθυμιστεί ότι η ΚΥΑ αναφέρει ρητά ότι για τις διασκέψεις εξ αποστάσεως πρέπει να χρησιμοποιούνται υπηρεσιακά τεχνολογικά μέσα. Θα εξετάσουμε λοιπόν αν η πλατφόρμα e-presence παρέχει επαρκείς εγγυήσεις διαφύλαξης της μυστικότητας των διασκέψεων.

Για την απάντηση στο ερώτημα αυτό, ήταν απαραίτητη η γνώμη των ειδικών.

11. Στις αναλυτικές πληροφορίες διασφάλισης επικοινωνιών και συμμόρφωσης με το θεσμικό πλαίσιο (e:Presence.gov.gr/service-security.pdf Απρίλιος 2020) παρατίθενται τα στοιχεία αρχιτεκτονικής της διαδικτυακής εφαρμογής που υλοποιεί η υπηρεσία e:Presence.gov.gr και τα μέτρα ασφάλειας που έχουν ληφθεί από την ΕΔΥΤΕ ΑΕ, με στόχο τη διασφάλιση της εμπιστευτικότητας και της μυστικότητας των συνεδριάσεων, της πιστοποίησης ταυτότητας των συμμετεχόντων σε μια τηλεδιάσκεψη, της ασφάλειας ηλεκτρονικής διακίνησης δεδομένων φωνής και εικόνας κατά τη διάρκεια μιας τηλεδιάσκεψης και της ακεραιότητας της μεταδιδόμενης πληροφορίας κατά τη διάρκεια μιας τηλεδιάσκεψης, βάσει όσων καθορίζονται στο σχετικό θεσμικό πλαίσιο (ΔΙΑΔΠ/Α/7841/19.04.2005 κοινή υπουργική απόφαση (φ. 539 Β'), όπως τροποποιήθηκε και ισχύει) . Περαιτέρω δε, περιλαμβάνει και μια σειρά από βέλτιστες πρακτικές για τους τελικούς χρήστες, οι οποίες μπορούν να μειώσουν κατά το δυνατόν τους κινδύνους υποκλοπής των επικοινωνιών που διεξάγονται μέσω της υπηρεσίας από τρίτους μη εξουσιοδοτημένους, κακόβουλους ή μη, χρήστες, λόγω του γεγονότος ότι η ασφάλεια των

επικοινωνιών μέσω της υπηρεσίας προϋποθέτει ότι και όλες οι συσκευές που χρησιμοποιούνται για τη σύνδεση σε τηλεδιασκέψεις (προσωπικοί υπολογιστές ή φορητές συσκευές) είναι διασφαλισμένες απέναντι σε κακόβουλες παρεμβάσεις οποιουδήποτε τύπου.

12. Ειδικότερα, η ταυτοποίηση χρηστών γίνεται με βάση τον μοναδικό για τον καθένα Αριθμό Φορολογικού Μητρώου (Α.Φ.Μ.), ο οποίος παρέχεται κατά τη διαδικασία της αυθεντικοποίησης. Η πιστοποίηση της ταυτότητας των «χρηστών» γίνεται μέσω της αυθεντικοποίησης χρηστών (oAuth 2.0), που παρέχεται από το κέντρο διαλειτουργικότητας της Γενικής Γραμματείας Πληροφοριακών Συστημάτων Δημόσιας Διοίκησης (Γ.Γ.Π.Σ.Δ.Δ.), με τα διαπιστευτήρια που έχει ο χρήστης στο TaxisNet. Η εφαρμογή e:Presence.gov.gr δεν επιτρέπει στον χρήστη να αλλάξει τα στοιχεία ταυτότητάς του (ονοματεπώνυμο και ΑΦΜ). Επιπλέον, μετά την πιστοποίηση της ταυτότητας των «χρηστών» μέσω της αυθεντικοποίησης χρηστών (oAuth 2.0) της Γ.Γ.Π.Σ.Δ.Δ., αντλείται από το Μητρώο Ανθρώπινου Δυναμικού του Ελληνικού Δημοσίου (<http://apografi.gov.gr/>) [εφεξής «Μητρώο»] με κριτήριο τον Α.Φ.Μ. του «χρήστη», η πληροφορία εάν ανήκει στο σχετικό «Μητρώο» καθώς και τα στοιχεία των «Φορέων» στους οποίους έχει απογραφεί. Στην περίπτωση ύπαρξης περισσότερων του ενός «Φορέων» στους οποίους έχει απογραφεί, ο «χρήστης» επιλέγει τον «Φορέα» που επιθυμεί να εμφανίζεται στον λογαριασμό του. Λογαριασμό «χρήστη», δύναται να δημιουργήσει κάποιος και ύστερα από εξατομικευμένη πρόσκληση, που τον καλεί να συμμετάσχει σε μια συγκεκριμένη τηλεδιάσκεψη. Απαραίτητη προϋπόθεση όμως πάντα είναι η αυθεντικοποίησή του μέσω TaxisNet.

13. Η εξουσιοδότηση απλού χρήστη για την είσοδο στην εφαρμογή και τη δημιουργία του προσωπικού του λογαριασμού χρήστη, γίνεται με βάση τα στοιχεία τα οποία αντλούνται αυτόματα από το Μητρώο Ανθρώπινου Δυναμικού του Ελληνικού Δημοσίου (<https://hr.apografi.gov.gr>), χρησιμοποιώντας τον Α.Φ.Μ. του χρήστη: (α) Σε περίπτωση που ο χρήστης (φυσικό πρόσωπο) έχει ενεργή σχέση εργασίας οποιουδήποτε τύπου με φορέα του δημόσιου ή ευρύτερου δημόσιου τομέα, η οποία είναι καταχωρημένη στο Μητρώο, επιτρέπεται η είσοδος στην εφαρμογή και δημιουργείται ο προσωπικός λογαριασμός του στην υπηρεσία. (β) Σε περίπτωση που δεν υπάρχει συσχέτιση του φυσικού προσώπου με κανέναν φορέα στο Μητρώο, ο χρήστης ενημερώνεται ότι δεν εξουσιοδοτείται να χρησιμοποιήσει την υπηρεσία και δεν μπορεί να δημιουργήσει προσωπικό λογαριασμό. (γ) Σε περίπτωση που το Α.Φ.Μ. που παρέχεται από την διαδικασία αυθεντικοποίησης αφορά σε νομικό πρόσωπο, ο χρήστης επίσης ενημερώνεται ότι δεν εξουσιοδοτείται να χρησιμοποιήσει την υπηρεσία και δεν μπορεί να δημιουργήσει προσωπικό λογαριασμό.

14. Η εφαρμογή e:Presence.gov.gr επιτρέπει παρόλα αυτά τη δημιουργία λογαριασμού απλού χρήστη και τη συμμετοχή σε τηλεδιασκέψεις για φυσικά πρόσωπα που δεν έχουν καταγεγραμμένη σχέση εργασίας στο Μητρώο, μόνο στην περίπτωση που αυτά έχουν προσκληθεί για να συμμετάσχουν σε τηλεδιασκέψεις. Η πρόσκληση αυτή γίνεται από άτομο που έχει ρόλο συντονιστή τηλεδιάσκεψης και αποστέλλεται μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου (email). Ο χρήστης που έχει προσκληθεί με αυτήν τη διαδικασία, πάντοτε ταυτοποιείται μέσω της υπηρεσίας OAuth2.0 με τη διαδικασία που περιγράφηκε παραπάνω.

15. Η εξουσιοδότηση διοργάνωσης τηλεδιασκέψεων (ρόλος συντονιστή), αποδίδεται μόνο σε φυσικά πρόσωπα που έχουν ενεργή σχέση εργασίας με φορέα του δημόσιου ή ευρύτερου δημόσιου τομέα, σύμφωνα με τα στοιχεία του Μητρώου. Η απόδοση αυτού του δικαιώματος γίνεται μετά από σχετικό αίτημα του χρήστη, στο οποίο υποχρεωτικά δηλώνει μεταξύ άλλων ένα τηλέφωνο επικοινωνίας και μια σύντομη αιτιολόγηση του αιτήματός του.

16. Η υπηρεσία e:Presence.gov.gr χρησιμοποιεί την υποδομή τηλεδιασκέψεων της εταιρείας Zoom (<https://zoom.us>), η οποία επιλέχθηκε για την αντίστοιχη υπηρεσία τηλεδιασκέψεων του ακαδημαϊκού και ερευνητικού τομέα (<https://www.epresence.gr>) το 2018 μετά από σχετική διερεύνηση των εμπορικά διαθέσιμων υπηρεσιών τηλεδιάσκεψης, γιατί ήταν η μόνη λύση που ανταποκρίθηκε στις απαιτήσεις προγραμματιστικής διαχείρισης τηλεδιασκέψεων μέσω REST API.

17. Η εταιρεία Zoom, για τη διασφάλιση της εμπιστευτικότητας και της μυστικότητας των επικοινωνιών, έχει υλοποιήσει τα ακόλουθα τεχνικά χαρακτηριστικά: (α) Κρυπτογράφηση της επικοινωνίας από άκρη σε άκρη (end-to-end encryption) στην περίπτωση που όλα τα συνδεδεμένα σημεία σε μια τηλεδιάσκεψη είναι κάποιος τύπος Zoom Client Application (για Windows, Mac, Linux, iOS και Android). Αυτή η περίπτωση εφαρμόζεται σε όλες τις τηλεδιασκέψεις της υπηρεσίας e:Presence.gov.gr. (β) Κρυπτογράφηση των επικοινωνιών με αλγόριθμο συμμετρικού κλειδιού AES-256 ECB, ο οποίος αναμένεται εντός του 2020 να αντικατασταθεί από αλγόριθμο AES-256 GCM. (γ) Διανομή κλειδιών κρυπτογράφησης μέσω κρυπτογραφημένου καναλιού TLS με κλειδί 256-bit.

18. Σχετικά με την κρυπτογράφηση από άκρη σε άκρη, οι εξαιρέσεις που αναφέρονται στο πρώτο από τα ως άνω άρθρα, δεν εφαρμόζονται ποτέ στην υπηρεσία e:Presence.gov.gr, **άρα όλες οι τηλεδιασκέψεις είναι πάντα κρυπτογραφημένες από άκρη σε άκρη**. Συγκεκριμένα: (α) Σύνδεση σε τηλεδιάσκεψη Zoom μέσω τηλεφώνου: Η δυνατότητα αυτή δεν είναι ενεργοποιημένη στην υπηρεσία e:Presence.gov.gr. (β) Σύνδεση σε τηλεδιάσκεψη Zoom μέσω συστήματος τηλεδιάσκεψης H.323/SIP: Η δυνατότητα αυτή δεν είναι ενεργοποιημένη στην υπηρεσία e:Presence.gov.gr. (γ) Σύνδεση σε τηλεδιάσκεψη Zoom μέσω Skype: Η δυνατότητα αυτή δεν είναι ενεργοποιημένη στην υπηρεσία e:Presence.gov.gr. (δ) Καταγραφή τηλεδιασκέψεων (recording): Επιτρέπεται μόνο η καταγραφή σε τοπικό αποθηκευτικό μέσο εξουσιοδοτημένου χρήστη, όπως αναφέρεται στο άρθρο 5 των όρων χρήσης της υπηρεσίας e:Presence.gov.gr (<https://www.epresence.gov.gr/terms>). (ε) Η αποκρυπτογράφηση των δεδομένων ήχου και εικόνας συμβαίνει μόνο στον υπολογιστή του συνδεδεμένου χρήστη, ο οποίος έχει αναλάβει να κάνει την καταγραφή. (στ) Μετάδοση τηλεδιασκέψεων μέσω Youtube, Facebook, κλπ.: Η δυνατότητα αυτή δεν είναι ενεργοποιημένη στην υπηρεσία e:Presence.gov.gr.

19. Η υλοποίηση της εφαρμογής e:Presence.gov.gr διασφαλίζει ότι κανείς μη εξουσιοδοτημένος χρήστης δεν θα μπορέσει να συνδεθεί σε μία τηλεδιάσκεψη της υπηρεσίας. Ως εξουσιοδοτημένος χρήστης νοείται ο χρήστης της υπηρεσίας, ο οποίος έχει ενεργό λογαριασμό στην εφαρμογή, έχοντας περάσει τη διαδικασία αυθεντικοποίησης OAuth2.0 της Γ.Γ.Π.Σ.Δ.Δ. και έχει προσκληθεί να συμμετάσχει στην τηλεδιάσκεψη από τον διοργανωτή αυτής (συντονιστή).

20. Τα μέτρα που έχουν ληφθεί για αυτόν τον σκοπό είναι τα εξής: (α) Κάθε τηλεδιάσκεψη στην υπηρεσία που παρέχει η Zoom έχει ένα 11ψήφιο αναγνωριστικό αριθμό (Meeting ID). Ο αριθμός αυτός, υπό συγκεκριμένες συνθήκες, θα μπορούσε να αξιοποιηθεί από κάποιον τρίτο για να προσπαθήσει να συνδεθεί σε μία συγκεκριμένη τηλεδιάσκεψη. Στην υπηρεσία e:Presence.gov.gr, ο αριθμός αυτός υπάρχει μόνο στη βάση δεδομένων του εξυπηρετητή, ώστε να μπορεί η εφαρμογή να διαχειριστεί προγραμματιστικά την τηλεδιάσκεψη και δεν εμφανίζεται σε καμία ιστοσελίδα.

(β) Ακόμη κι αν κάποιος δει το Meeting ID στη διάρκεια μιας τηλεδιάσκεψης (διαθέσιμο στον Zoom Client), οι ρυθμίσεις όλων των τηλεδιασκέψεων του e:Presence.gov.gr δεν επιτρέπουν τη σύνδεση οποιουδήποτε σε μια τηλεδιάσκεψη, γνωρίζοντας μόνο το Meeting ID. Βλέπε και το επόμενο σημείο. (γ) Κάθε συμμετέχων (προσκληθείς) στην τηλεδιάσκεψη, έχει ένα μοναδικό προσωποποιημένο URL σύνδεσης με το οποίο μόνο αυτός μπορεί να συνδεθεί και η κάθε τηλεδιάσκεψη δέχεται συνδέσεις μόνο από χρήστες που έχουν χρησιμοποιήσει αυτό το μοναδικό URL σύνδεσης. Τα URL αυτά παράγονται από την υπηρεσία της Zoom, μετά από προγραμματιστικό αυτόματο αίτημα που κάνει για κάθε συμμετέχοντα η εφαρμογή e:Presence.gov.gr κατά την έναρξη μιας τηλεδιάσκεψης. Στη συνέχεια αποθηκεύονται στην τοπική βάση δεδομένων και παρέχονται στον εξουσιοδοτημένο (με την έννοια που αναφέρεται στην πρώτη παράγραφο παραπάνω) χρήστη με διαφανή ανακατεύθυνση, μόλις πατήσει το κουμπί “Σύνδεση” σε μία τηλεδιάσκεψη στην οποία έχει προσκληθεί. Τέλος, τα URL σύνδεσης παύουν να είναι ενεργά, μόλις η τηλεδιάσκεψη ολοκληρωθεί, βάσει του προγραμματισμού της. (δ) Η δυνατότητα πρόσκλησης τρίτων σε μία τηλεδιάσκεψη, που υπάρχει εγγενώς ως διαθέσιμο χαρακτηριστικό σε κάθε εφαρμογή της εταιρείας Zoom, είναι μεν ενεργή, αλλά δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί (δεν έχει κανένα αποτέλεσμα) διότι, όπως προαναφέρθηκε, μόνο με προσωποποιημένα, μοναδικά URL μπορεί κάποιος να συνδεθεί σε μία τηλεδιάσκεψη του

e:Presence.gov.gr και αυτά τα URL δεν μπορούν να παραχθούν από κάποιον τρίτο. (ε) Η δυνατότητα σύνδεσης σε μία τηλεδιάσκεψη ενεργοποιείται μόνο την προγραμματισμένη ώρα έναρξής της και απενεργοποιείται όταν φτάσει η προγραμματισμένη ώρα λήξης αυτής. Η σύνδεση σε μία τηλεδιάσκεψη εκτός των προγραμματισμένων ωρών της είναι αδύνατη. (στ) Για να αποκλειστεί η περίπτωση κάποιος κακόβουλα να αποκτήσει τον έλεγχο μιας τηλεδιάσκεψης εκμεταλλευόμενος τη δυνατότητα αυξημένης διαχείρισης (Host Key) μιας τηλεδιάσκεψης, όπως αυτή αναφέρεται στο άρθρο 5 των Όρων Χρήσης (<https://www.epresence.gov.gr/terms>), το Host Key ανανεώνεται προγραμματιστικά για κάθε νέα τηλεδιάσκεψη και μπορεί να χρησιμοποιηθεί μόνο για τη συγκεκριμένη τηλεδιάσκεψη στην οποία έχει ζητηθεί αυτή η δυνατότητα. Το Host Key μιας τηλεδιάσκεψης παρέχεται μόνο στον συντονιστή που την έχει διοργανώσει, και στους συντονιστές του φορέα στον οποίο αυτός ο συντονιστής υπάγεται.

21. Για το λειτουργικό σύστημα κάθε υποστηριζόμενης συσκευής (Windows, Mac OS, Linux, iOS, Android) πρέπει να λαμβάνονται και να εγκαθίστανται όλες οι ενημερώσεις λογισμικού που προτείνονται από τον εκάστοτε κατασκευαστή του. Η ενημέρωση αυτή πρέπει να γίνεται τακτικά (μια φορά την εβδομάδα). Το ίδιο ισχύει και για τους υποστηριζόμενους περιηγητές (browsers) που χρησιμοποιούνται για την πρόσβαση στην υπηρεσία (Google Chrome, Mozilla Firefox, Apple Safari, Microsoft Edge). Ειδικά για το λογισμικό Zoom που χρησιμοποιείται για τη σύνδεση στις τηλεδιασκέψεις, τυχόν διαθέσιμες ενημερώσεις που εμφανίζονται όταν ο χρήστης ανοίγει την εφαρμογή, πρέπει να εγκαθίστανται άμεσα (μόλις γίνουν διαθέσιμες), πριν ο χρήστης προσπαθήσει να συνδεθεί σε οποιαδήποτε τηλεδιάσκεψη.

22. Συνιστάται έντονα η χρήση οποιουδήποτε σύγχρονου λογισμικού anti-virus/anti-malware με τακτικό (μια φορά την εβδομάδα) έλεγχο της συσκευής που χρησιμοποιείται για τη σύνδεση στην υπηρεσία. Τυχούσα ύπαρξη κακόβουλου λογισμικού στη συσκευή, μπορεί να υποκλέψει τα στοιχεία σύνδεσης σε τηλεδιασκέψεις, είτε μέσω του λειτουργικού συστήματος, είτε μέσω του browser που χρησιμοποιείται. Γι' αυτόν τον λόγο, οποιαδήποτε προειδοποίηση που παρέχεται από λογισμικά anti-virus/anti-malware θα πρέπει να εξετάζεται και να αντιμετωπίζεται με τον προτεινόμενο τρόπο.

23. Αν οι χρήστες συνδέονται στην υπηρεσία από ασύρματα (WiFi) δίκτυα, θα πρέπει να βεβαιώνονται ότι η κρυπτογράφηση που χρησιμοποιείται στο συγκεκριμένο ασύρματο δίκτυο είναι τύπου WPA2. Επίσης να προτιμάται η κρυπτογράφηση WPA2 Enterprise αντί της WPA2 Personal.

24. Η χρήση της υπηρεσίας από δημόσια διαθέσιμα δίκτυα (ασύρματα δίκτυα Δήμων, Internet Café) δεν είναι ασφαλής και δεν προτείνεται.

25. Στην περίπτωση που ο χρήστης της υπηρεσίας χρησιμοποιεί εξυπηρετητή HTTPS Proxy (είτε κάνοντας τις σχετικές ρυθμίσεις στη συσκευή του, είτε διαφανώς) για την πρόσβασή του στο διαδίκτυο, θα πρέπει να ακυρώνει οποιαδήποτε προσπάθεια σύνδεσης στην υπηρεσία e:Presence.gov.gr αν του εμφανιστεί προειδοποίηση για μη έμπιστο πιστοποιητικό εξυπηρετητή, διότι σε αυτήν την περίπτωση δεν υπάρχει καμία διασφάλιση των διακινούμενων δεδομένων. Στην περίπτωση αυτή, συνιστάται να ενημερωθεί σχετικά ο διαχειριστής του τοπικού δικτύου.

26. Κατά τη σύνδεση στην υπηρεσία, ο χρήστης θα πρέπει να βεβαιώνεται ότι η διεύθυνση που αναγράφεται στον browser ξεκινά με το <https://www.epresence.gov.gr> και ότι το πιστοποιητικό SSL είναι έγκυρο. Στους περισσότερους browsers η διασφάλιση του πιστοποιητικού εμφανίζεται με κάποιο εικονίδιο λουκέτου δίπλα στην διαδικτυακή διεύθυνση.

27. Ο χρήστης πρέπει να βεβαιώνεται ότι εισάγει πάντα τα διαπιστευτήρια σύνδεσής του στο TaxisNet όταν συνδέεται στην υπηρεσία e:Presence.gov.gr, και ότι αποσυνδέεται από την υπηρεσία (Logout - Έξοδος) όταν δε χρειάζεται να τη χρησιμοποιήσει πλέον. Αυτό διασφαλίζει ότι κανείς μη εξουσιοδοτημένος χρήστης δε θα μπορεί να κάνει χρήση του λογαριασμού του, αν αποκτήσει πρόσβαση στην συσκευή του (προσωπικό υπολογιστή ή φορητή συσκευή).

28. Επιγραμματικά, η πλατφόρμα e-presence έχει τα ακόλουθα πλεονεκτήματα: (α) αυθεντικοποίηση μέσω Taxisnet, (β) παραμετροποίηση της zoom από την ΕΔΥΤΕ ΑΕ, απενεργοποιώντας ευάλωτες λειτουργίες της υπάρχουσας εφαρμογής, (γ) σύγχρονη, εύχρηστη και γρήγορη εφαρμογή με δυνατότητα σύνδεσης πολλών χρηστών ταυτόχρονα, (δ) μηδενικό κόστος χρήσης του για τα δικαστήρια και όλους τους δημόσιους φορείς.

29. Οι δυσχέρειες (πολλοί χρήστες αντιμετωπίζουν δυσκολίες κατά τη διαδικασία εγγραφής, το οποίο είναι σύνηθες για εφαρμογές με αυξημένη ασφάλεια και περιπτώσεις αδυναμίας σύνδεσης,

οι οποίες λύνονται με αφαίρεση και επαναπρόσκληση του μέλους στην τηλεδιάσκεψη) είναι αμελητέες.

30. Τέλος, καταγραφή μετάδοσης της εικόνας και του ήχου μπορεί να γίνει μόνο από το συντονιστή του φορέα. Μη επιτρεπτός και αντίθετα στην επαγγελματική δεοντολογία, θα μπορούσε οποιοδήποτε από τα μέλη μιας τηλεδιάσκεψης να καταγράψει σε video την τηλεδιάσκεψη και στη συνέχεια να την κοινοποιήσει, υπάρχουν όμως στοιχεία κατά τη σύνδεση μέσω των οποίων μπορεί να εντοπισθεί ο δράστης, ο οποίος, εφόσον παρέβη την υποχρέωση τήρησης της μυστικότητας της επικοινωνίας, θα διωχθεί (άρθρο 251 Π.Κ.).

31. Υπηρεσίες παρόμοιες με το zoom είναι τα Skype και Teams της Microsoft και το Webex της Cisco. Όλες οι υπηρεσίες, όπως οι ίδιες ανακοινώνουν, χρησιμοποιούν την ίδια κρυπτογράφηση δηλαδή TLS 1.2 και AES 256, ενώ η Zoom έχει ανακοινώσει ότι θα προχωρήσει σε αναβάθμιση της κρυπτογράφησης της σύντομα. Η Zoom επίσης έχει ανακοινώσει ότι σταματάει για 90 ημέρες την ανάπτυξη και προσθήκη κάθε νέας δυνατότητας για να επικεντρωθεί στα θέματα ασφάλειας που έχουν αναφερθεί στον διεθνή τύπο.

IV. Συμπεράσματα και προτάσεις

32. Προκειμένου να διαφυλαχθεί η μυστικότητα της διάσκεψης και η προστασία των προσωπικών δεδομένων των διαδίκων θα πρέπει να πληρούνται επιπλέον τα ακόλουθα εχέγγυα της ορθής

διαδικασίας: (α) Κάθε μέλος, που μετέχει στη διάσκεψη να διασφαλίζει ότι η συσκευή που χρησιμοποιείται βρίσκεται σε ασφαλή τοποθεσία, όπως για παράδειγμα στο γραφείο ή σε ξεχωριστό δωμάτιο του σπιτιού του, όπου δεν υπάρχει δυνατότητα τρίτου προσώπου να ακούσει τα όσα διαλαμβάνονται ή ακόμη και να δει την οθόνη. Περαιτέρω, οι λοιπές δεσμεύσεις που απορρέουν από τη δικαστική δεοντολογία (να μην συζητούνται εκτός διάσκεψης υποθέσεις, να μην αποκαλύπτεται το αποτέλεσμα, ούτε οποιοδήποτε άλλο δεδομένο που αφορά στους διαδίκους) ισχύουν απαρέγκλιτα. (β) σχετικά με τη διακίνηση εγγράφων, τα οποία είναι απαραίτητα για την επεξεργασία των φακέλων είναι ενδεδειγμένο οι προσωπικοί μας υπολογιστές και οι λοιπές συσκευές να φυλάσσονται με προσωπικούς κωδικούς πρόσβασης. (γ) Τελευταίο, αλλά όχι λιγότερο σημαντικό, να αποφεύγεται η αναφορά στα ονόματα των διαδίκων, κατά την τηλεδιάσκεψη.

Όλες αυτές οι σκέψεις έχουν αποτυπωθεί στα **Πρακτικά της 8^{ης} Γενικής Συνεδρίασης της Ολομέλειας του Ελεγκτικού Συνεδρίου της 29^{ης} Απριλίου 2020⁹** και από τότε στο Ελεγκτικό Συνέδριο, αρχικά η Ολομέλεια και στη συνέχεια σχεδόν όλα τα Τμήματα και τα Κλιμάκια, πραγματοποιούν τηλεδιασκέψεις.

Στη συνέχεια, στο **ν. 4700/2020** (Α'127, 29.6.2020), με το οποίο θεσπίστηκε ενιαίο κείμενο δικονομίας του Ελεγκτικού Συνεδρίου, ορίστηκε στο άρθρο **295 παρ.2** « κατά τις διασκέψεις, που μπορεί να γίνονται και εξ αποστάσεως με τη χρήση τεχνικού μέσου που διασφαλίζει τη μυστικότητα της διάσκεψης, παρίσταται και ο γραμματέας, αν τούτο κρίνεται αναγκαίο από τον προεδρεύοντα». Θα μπορούσε να είχε γίνει το ίδιο για όλα τα δικαστήρια , στον ίδιο νόμο μετά το άρθρο 357, όπου ψηφίστηκαν διατάξεις για τα πολιτικά και διοικητικά δικαστήρια. Τελικά το

⁹ Με μειοψηφία ενός μέλους και αντίθετη γνώμη της Γενικής επιτροπείας του Ελεγκτικού Συνεδρίου. Επίσης ενδιαφέρουσες σκέψεις για την τηλεδιάσκεψη έχουν αποτυπωθεί στην εισαγωγική σκέψη αποφάσεων του II Τμήματος, βλ. ενδεικτικά...

βήμα έγινε με το **ν. 4745/2020** «Ρυθμίσεις για την επιτάχυνση της εκδίκασης εκκρεμών υποθέσεων του ν. 3869/2010, σύμφωνα με τις επιταγές της παρ.1 του άρθρου 6 της ΕΣΔΑ, ως προς την εύλογη διάρκεια της πολιτικής δίκης, τροποποιήσεις του Κώδικα Δικηγόρων και άλλες διατάξεις» (Α΄ 214/6.11.2020), όπου στο **άρθρο 36**, με τίτλο « διασκέψεις εξ αποστάσεως», ορίζεται ότι : «Κατ'εξάιρεση, οι διασκέψεις σε όλα τα δικαστήρια της χώρας μπορούν να γίνονται και εξ αποστάσεως με τη χρήση τεχνολογικών μέσων που διασφαλίζουν τη μυστικότητα τους, εφόσον λόγω ανυπέρβλητου κωλύματος δεν είναι εφικτή η φυσική συμμετοχή ενός ή περισσότερων δικαστών σε αυτές».

Η τηλεδιάσκεψη δεν μπορεί και δεν πρέπει να αντικαταστήσει την διάσκεψη με φυσική παρουσία, όταν αρθούν οι περιορισμοί, που έχουν επιβληθεί λόγω της πανδημίας.Μπορεί όμως να λειτουργήσει εναλλακτικά κατά τη διάρκεια των δικαστικών διακοπών, όταν τα μέλη μιας σύνθεσης δεν διαμένουν μόνιμα στην έδρα του δικαστηρίου, όπως συμβαίνει κατά κύριο λόγο στα περιφερειακά δικαστήρια, για διάσκεψη επείγουσας υπόθεσης, λόγω έκτακτου γεγονότος που δεν επιτρέπει τη μετάβαση των μελών του δικαστηρίου στην έδρα του (απεργία μέσων μαζικής μεταφοράς, έκτακτα καιρικά φαινόμενα, συναθροίσεις) , ώστε να μην χάνονται παραγωγικές ανθρωπόωρες. Επίσης αν συμφωνούν τα μέλη της σύνθεσης, μπορεί η εξαίρεση να γίνει κανόνας. Επομένως, θα ήταν οικονομικό, αποτελεσματικό και αποδοτικό, για να μιλήσουμε με όρους του Ελεγκτικού Συνεδρίου, η νομοθετική διάταξη, που θεσπίστηκε για όλα τα δικαστήρια να μην έθετε τον περιορισμό του ανυπέρβλητου κωλύματος, αλλά να έδινε μεγαλύτερη ευελιξία, όπως η διάταξη, που θεσπίστηκε στη δικονομία του Ελεγκτικού Συνεδρίου.
